

EEN WAARDEVOLLE BIJBEL TER PASTORIE

Voor enkele maanden vond pater Frank de Waele, pastoor van Rumst Sint-Pieter, een oude Bijbel in zijn pastorij. Hij exposeerde hem in de kerk bij gelegenheid van de monumentendag (1994) en achteraf toonde hij hem nogmaals op een vergadering van het Davidsfonds in de maand november van hetzelfde jaar. Het gaat hier om een exemplaar der Van Winghe-vertaling (1548), de minder bekende voorloper van de Moerentorf (Moretus)-bijbel van 1599.

Nicolaus van Winghe werd rond 1495 te Leuven geboren uit een welgestelde poortersfamilie en promoveerde rond 1513-1514 tot Magister Artium aan de Leuvense Alma Mater. In 1517 trad hij in bij de Reguliere Kanunniken van de H. Augustinus, een orde waartoe ook de gelukzalige Ruusbroec behoord had, in het Sint-Maartensdal te Leuven, één der vermaardste conventen aangesloten bij de zogenaamde congregatie van Windesheim. De bibliotheek van het klooster stond bekend om haar rijkdom aan boeken. Sint-Maartensdal gold dan ook als een centrum van humanisme en wetenschap. Het Rijksarchief van Brussel bewaart de autograaf waarin Nicolaus van Winghe zijn professieformule neerschreef: "*Ego frater Nicolaus promitto, Ik broeder Nicolaus beloof...*" Naderhand heeft hij zijn familienaam moeten toevoegen. Hij had hem vergeten.

In zijn klooster werkte Van Winghe als kopiïst en bibliothecaris en nam hij achtereenvolgens de ambten waar van procurator en supprior. In 1550 werd hij aangesteld tot rector van het klooster der Reguliere Kanunnikessen van de H. Augustinus te Mishagen (Ekeren). In 1551 overleed hij er "apud suas", bij zijn zusters.

Van Winghe is vooral bekend omwille van zijn Nederlandse bijbelvertaling, door zijn vertaling van de Imitatio Christi (de Navolging van Christus) van zijn beroemde ordebroeder Thomas Hamerken van Kempen, "overghestelt uyt en Latijne in Brabants-duytsch", de vertaling van de Joods-Romeinse geschiedschrijver Flavius Josephus, waarin deze de ondergang van Jeruzalem in 70 na Christus beschrijft, en tenslotte omwille van zijn Sermoenen, drieënvijftig in aantal, daarbij ingesloten een paar brieven.

Van Winghes bijbelvertaling.

De vijftiende eeuw zou de eeuw worden van de bijbelverspreiding, mede dank zij de doorbraak van de boekdrukkunst. De Duitse Lutherbijbel (1521: N.T.; 1534: O.T.) opende de baan voor de eerste reformatorische vertalingen in het Nederlands. In 1526 verscheen bij Jacob van Liesveldt te Antwerpen de eerste volledige bijbelvertaling, "het" geliefkoosde boek der protestanten. In 1545 zou de Antwerpse drukker zijn onvoorzichtige publikatieijver met zijn hoofd bekopen. Bekend is ook de verluchte bijbel van Willem Vorsterman (1528), naar de uitdrukking van Dr. C.C. de Bruin (De Statenbijbel en zijn voorgangers, Leiden, 1937) "een lappendeken van her en der bijeengeraapte teksten".

Tegen deze protestantse bijbels werd fel gereageerd door de Leuvense faculteit van theologie en door de keizerlijke plakdaten. Zo deed zich de nood voelen aan een betrouwbare katholieke bijbelvertaling. Bartholomeus van Grave, "gesworen printer ende boeck vercooper binnen de Uniuersiteyt van Loeuen", moet hier zijn kans gezien hebben. Op 9 november 1546 verkrijgt hij oorlof het O.T. en het N.T. in het Latijn, het Diets en het Frans te drukken.

We beperken ons hier tot de tekst in Nederlandse versie.

Van Grave was verplicht de geplande vertaling voor te leggen aan de Leuvense theologen, de meesters Ruard Tapper en Peter de Corte. Die hadden aan de drukker het advies gegeven zich voor de tekst van zijn uitgave tot Nicolaus van Winghe te wenden, die de opdracht aanvaardde. Als basis voor de Nederlandse vertaling diende de Latijnse Vulgaattekst, volgens de wens van de Trentse concilievaders gecorrigeerd, dit door de dominicaan Jan Henten van de Leuvense faculteit der Godgeleerdheid, Van Grave had deze tekst in 1547 gepubliceerd; hij was dus beschikbaar. Van Winghe zou bij zijn vertaling ook rekening moeten houden met een lange lijst van niet te behouden lezingen uit de Van Liesveld- en Vorstermanbijbels.

Op één jaar tijd bracht Van Winghe zijn opdracht tot een goed einde. We lezen inderdaad op de titelbladzijde van Van Graves uitgave: *Den gheheeten Bijbel inhoudende het oude en het nieuwe Testament met grooter naersticheyt ende arbeyt nu corts in duytsche van nyews overghestelt wt den Latijnschen ouden text die over duysent jaren in die heylighe Roomsche kersten kercke gehouden is gheweest onlancs te Loeuen by sekeren gheleerde wt bevel der Keyserlijcker Maiesteyt ghecorrigeert ende aldaer ghedruct.*

Daarna volgt het drukkersmerk van Van Grave in cursief: *In sole posuit tabernaculum suum* (in de zon plaatste hij zijn woning), met de voorstelling van Christus met kruis, zittend op een kussen, midden een vlammeende zon. Daarna: *Ghedruct in die vermaerde Universiteyt ende stadt van Loeuen by my Bartholomeus van Grave, gesworen boeckdrucker. Int jaer ons Heeren M. CCCCC ende XLVJJJ. In die maent Sept. Cum gratia et Privilegio* (met toestemming en privilege).

Van Winghe had, ter vergelijking bij zijn vertaalwerk, de Delftse bijbel (1477) op zijn schrijftafel liggen, naar hij hem zelf beschrijft "een duytsche Bybel ouver tseuentich jaer in Hollant ghedruct" en nog een paar Duitse vertalingen.

Hij hanteert voor zijn vertaling "die ghemeyn Brabantsche tale als men die useert te Loeuen daer ick gheboren ende eenpaerlijc residerende ben". Het Brabants was immers flink op weg "het algemeen beschaafd" van de Nederlanden te worden. De politieke verschuivingen in onze contreien zouden er, spijtig genoeg, later anders over beschikken. Voor Van Winghe was de leerstellige zuiverheid en niet zozeer de sierlijkheid van de vertaling hoofdzaak. Maar getrouwheid betekende voor hem geen slaafsheid. Waar bepaalde Latijnse wendingen niet strookten met zijn taalgevoelen, verkoos hij een eigen zeggingswijze. Hij volgde het Latijn maar slechts "soo verre alst die duytsche tale lijden mocht". Hij poogde steeds de gevoelstonaliteiten, de betekenisschakeringen van de oorspronkelijke tekst in het Brabants te verklanken.

Van Winghes vertaling herleeft

In 1592 verscheen eindelijk, na ongeveer vijftig jaar, de definitief herziene tekst van de Latijnse Vulgaatvertaling, de officiële katholieke bijbeltekst. De Sixto-Clementina-editie, genoemd naar de pausen die ertoe bij droegen, werd in 1599 te Antwerpen in Nederlandse vertaling gepubliceerd. Uitgever was Jan Moerentorf (Moretus). Deze bijbel bleef de katholieke standaarduitgave tot in de negentiende eeuw, langer dan zijn protestantse tegenhanger, de Statenbijbel, gepubliceerd "door last van de Hoogmogende Heren van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden volgens de besluiten van de Nationale Synode van Dordrecht 1618-1619".

De vertaling van 1599 steunt op de Van Winghe-tekst, verbeterd en zo nodig aangepast naar de nieuwe Vulgaattekst in het Latijn. In zijn missive "tot den goedwillighen leser" zet Jan Moerentorf uiteen dat hij de Leuvense godgeleerden om raad gevraagd heeft bij zijn uitgave. Ze verklaarden het "noodich te wesen, dat men den Bijbel eerstijts by H. Niclaes van Winghe, Priester ende Canonick Regulier, uyt en Latijn in neerduyts overgheset, soude weder door sommighe Doctoren der voors. Universiteyt doen oversien, beteren, ende over-eenbrenghe metten lesten Roomschen Latijnschen Text, ende alsoo in drucke uytgeven".

Zo geschiedde. In zijn goedkeuring van de druk van 1599 spreekt de ensor librorum, de boekenkeurder dan ook van de Van Winghe-bijbel, "biblia Wingiana". Van Winghe redivisus, meester Nicolaus herleefde.

* * * * *

Tot slot twee vragen.

1. Bestaan er misschien aanwijzingen die kunnen verklaren hoe de Van Winghe-bijbel in de pastorij van Rumst terecht kwam? Heeft deze Bijbeluitgave van oudsher tot de "bibliotheek", om een groot woord te gebruiken, van de pastorij behoord? *Dit is niet het geval. Zij werd in de XVIIIe eeuw door een nauwgezette parochiaan, een ons niet nader bekend lid van de familie Colders, aan de toenmalige Pastoor Van den Bossche gegeven "ter bewaring", want een leek mocht geen bijbel in de moedertaal in huis hebben, aldus parochiaan Colders zoals hij schrijft op de slotbladzijde van de bijbel uitgave⁹.* Bij de dood of de verhuis van pastoor Van den Bossche is het boek opgenomen in het boekenbestand van het parochieel huis, en zo werd het onlangs teruggevonden door pastoor De Waele. *Habent fata sua libelli*, boeken hebben hun geschiedenis, althans boeken uit de tijd dat ze nog veel waard waren.

⁹ In de XVde en ook in het begin van de XVIde eeuw was het lezen van de bijbel in de volkstaal en ook het bezit ervan, niet verboden.

De toestand veranderde toen de protestantiserende bijbelvertalingen de markt inpalmden. Krachtens het concilie van Trente werd een toelating vereiste (1564). Maar volgens een decreet der congregatie van de Index (1757) is er geen vuiltje aan de lucht wanneer het gaat over een door de kerk goedgekeurde vertaling, met aangepaste nota's bij de tekst. Dan is er geen goedkeuring vereist. Antoon Colders en de pastoor van Rumst waren blijkbaar van dit decreet niet op de hoogte. Of neigden zij naar het Jansenisme?

2. In welke toestand bevindt zich het Van Winghe-exemplaar dat in de pastorie bewaard wordt? Die toestand is niet schitterend te noemen. De tekst zelf is nauwelijks gehavend, maar de schutplankjes die de gebonden boekbladen moesten beschermen, zijn verdwenen. Of waren het mogelijk slechts perkamenten schutvellen? Restauratie is echter mogelijk en o.i. ook wenselijk. De lezer die van deze uiteenzetting kennis nam, zal van deze wenselijkheid wel overtuigd zijn¹⁰.

Dezen boek hoort toe aan anthoniüs
Velders ende gegeven aan den herwerdighen
heer Pastoor in ende tot Rumpst
om dat hij hem sijn bewaeren tot dat ick
hem weder om sal haelen om die wiel dat
het niet en is te gelaeten voor weirelijcken
persoenen sonder vervelef in huys te hebben
Anthoniüs Velders actum den 29 iuniaris
seventien hondert twee-en-seventigh

De Meester A. B. A. vanden
Boff. B. Pastor in Rumpst 1772

K. Swenden

¹⁰ De tekst steunt voornamelijk op een reeks artikelen in *Ons Geestelijk Erf*, XXIII, 1949, blz. 5-38, 151-217, 268-314, 357-395, verschenen onder de titel *De Leuvense Bijbelvertaler Nicolaus van Winghe*. Zijn leven en zijn werk, door pater Pacificus van Herreweghen, O.F.M. Cap.